

БОРИС ПАВЛОВИЧ БРУХАНСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ПЕДІАТР ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу літературних джерел висвітлено життєвий та творчий шлях видатного педіатра, першого завідувача кафедри дитячих хвороб Вінницького державного медичного інституту професора Бориса Павловича Бруханського. Проведено аналіз наукового доробку вченого, розглянуто його внесок у розвиток педіатрії в першій половині ХХ століття. Значну увагу приділено громадській та педагогічній діяльності Б. П. Бруханського.

Ключові слова: педіатрія, дитячі хвороби, малярія, скарлатина, дифтерія, дитяча смертність, шлунково-кишкові захворювання.

У липні 2021 р. виповнюється 150 років з дня народження видатного фахівця з дитячих хвороб, уродженця Хмельниччини, професора Вінницького державного медичного інституту Бориса Павловича Бруханського (1871–1943).

Народився Б. П. Бруханський 23 липня 1871 р. в містечку Стара Синява Літинського повіту Подільської губернії (нині Хмельницької області) в родині землеміра. У підлітковому віці разом з батьками переїхав до Москви [11, с. 89]. Навчався у Московській гімназії. У 1893 р. Б. П. Бруханський вступив на медичний факультет Московського університету, який успішно закінчив у 1898 р. Ще зі студентських років він проявляв великий інтерес до дитячих хвороб. Після закінчення університету залишився на стажування у дитячій клініці відомого російського педіатра професора Ніла Федоровича Філатова [15, с. 80-а].

Роки дитинства, юності і навчання в університеті Борис Павлович провів у бідності, а тому, закінчивши у 1901 р. ординаторський стаж в Московській дитячій клініці, з радістю прийняв пропозицію свого вчителя професора Н. Ф. Філатова переїхати в Саратов і очолити нещодавно відкриту там дитячу лікарню. З перших днів роботи в Саратові Б. П. Бруханський проявив невтомну енергію. Через брак коштів стан лікарні був дуже скрутний, але він завжди вмів знаходити вихід зі складних ситуацій. Для покращення матеріального становища клініки організовував збір грошових пожертвувань, влаштовуючи благодійні вечори та концерти, – відтак лікарня зростала і розширювалась.

До самої смерті професора Н. П. Філатова у 1902 р. Борис Павлович не поривав з ним зв'язків, дослуховувався його порад, доповнював власні знання науковими ідеями свого вчителя.

У 1907 р. в Саратові за ініціативи Бориса Павловича для лікування пацієнтів з інфекційними захворюваннями були збудовані так звані “заразні бараки”, а у 1910 р. завдяки

його зусиллям розпочалось будівництво великого інфекційного корпусу, яке тривало майже два роки. Обидва проєкти були реалізовані майже винятково на зібрані Борисом Павловичем кошти. У 1926 р. дитяча лікарня містила майже 200 ліжок [1, с. 5].

Володіючи інтуїтивним відчуттям хворої дитини, Б. П. Бруханський надалі розвивав цей талант, поглиблюючи свої знання в кращих європейських клініках. Борис Павлович упродовж своєї медичної діяльності в Саратові не обмежувався лише лікувальною роботою, багато уваги приділяв розробці наукових проблем, брав активну участь в роботі медичних установ області.

Майже з перших днів свого перебування в Саратові Борис Павлович працював на посаді завідувача земським Саратовским притулком для підкидьків. Спостерігаючи колосальну дитячу захворюваність і смертність від шлунково-кишкових захворювань, він у 1902 р. організував в Саратові Товариство боротьби з дитячою смертністю, відкрив в різних районах міста пункти консультативної допомоги для матерів грудних дітей. Крім того, Б. П. Бруханський організував видачу молока з центральної молочної кухні при дитячій лікарні. У 1914 р. він відкрив школу, яка готувала молодший медичний персонал для дитячих лікувальних закладів.

З 1903 р. Борис Павлович з метою підвищення кваліфікації щорічно перебував з відрядженнями за кордоном, звідки черпав нові оригінальні ідеї і втілював їх у життя в дитячій лікарні. За кордоном він працював у видатних вчених-педіатрів: в Берліні – у Фінкільштейна, Багінського і Гейбнера, в Парижі – у Гютенеля, в Ліоні – у Комба, у Відні – у Черні, в Римі – у Пальярі та ін. Працюючи в закордонних клініках і лабораторіях, Б. П. Бруханський познайомився з найновішими досягненнями медичної науки в європейських країнах, а власні спостереження, праці і дослідження дали можливість зробити наукові висновки, які відіграли величезну роль у лікуванні дитячих хвороб в Росії. Таким чином, медична допомога в лікарні надавалася згідно останніх наукових досліджень кращих медичних закладів Європи і в тісному зв'язку з останніми науковими розробками в галузі педіатрії.

Заслуги Бориса Павловича перед громадськістю Саратова були дуже великі, його можна вважати піонером дитячої медицини в цьому місті. З роками діяльність його дедалі розширювалась. У 1918 р. Б. П. Бруханський прийняв активну участь у створенні відділу охорони материнства і дитинства, упродовж багатьох років був незмінним його консультантом. Під керівництвом Бориса Павловича була створена мережа дитячих медичних закладів в Саратові.

Бажання Б. П. Бруханського повернутися до академічного життя і пов'язати свою діяльність з університетом після багатьох років напруженої праці закінчується успішно. У

1915 р. він складає докторантські экзамени, а у 1918 р. захищає докторську дисертацію на тему: “К этиологии и терапии слизисто-кровавых поносов у детей”.

З 1919 р. до його активної діяльності додається ще й викладацька робота в Саратовському університеті. Цього ж року Б. П. Бруханський за пропозицією медичного факультету відкриває клініку інфекційних хвороб дитячого віку і починає читати лекції студентам 5 курсу з цієї дисципліни. З цього часу він отримав можливість активно проводити наукову і навчальну роботу в стінах університету. У 1922 р. доктор Б. П. Бруханський отримав звання приват-доцента і вів курс в якості самостійного викладача до свого від'їзду із Саратова у 1929 р. На допомогу йому із загального штату дитячої лікарні був виділений один штатний асистент і один штатний ординатор.

Завдяки зусиллям Б. П. Бруханського за короткий проміжок часу наукова, лікувальна і навчальна робота клініки піднялися на належний рівень. Здатність зацікавлювати слухачів, вміння чітко і доступно висвітлювати найбільш складні питання клінічної дитячої медицини, а також висока ерудиція і особистий досвід залучали на його лекції завжди велику кількість не лише студентів, але й лікарів [1, с. 6].

Завдяки особистим якостям Б. П. Бруханський користувався повагою і прихильністю студентської молоді. В його клініці і лікарні щороку стажувалася велика кількість молодих лікарів. Вони успішно використовували у своїй професійній діяльності отримані від Б. П. Бруханського знання та навички. Борис Павлович вчив знаходити підхід до хворої дитини, вивчати її конституцію, розуміти сутність патологічних процесів, але головну увагу він звертав на профілактику в широкому значенні цього слова.

З метою об'єднання саратовських педіатрів для лікувальної, наукової та громадської діяльності Б. П. Бруханський у 1920 р. організував Товариство дитячих лікарів, незмінним головою якого був аж до об'єднання його з відкритим при університеті Товариством дитячої медицини. У 1924 р. Борис Павлович організовував наукову конференцію для лікарів дитячої лікарні і клініки інфекційних дитячих хвороб.

Б. П. Бруханський проводив активну громадську діяльність. У 1920-х роках він був головою наукової конференції лікарів дитячої інфекційної клініки, дитячої лікарні та Будинку охорони дитини, заступником голови Товариства дитячої медицини та Товариства оториноларингологів, заступником голови наукової асоціації лікарів при Саратовському Губвідділі спілки “Медсантруд”, членом наукової вакцинально-сировоткової комісії, почесним членом Товариства невропатологів і психіатрів, клінічним шефом дитячого туберкульозного диспансеру та ін. [1, с. 7].

Головну увагу Борис Павлович звертав на лікування і профілактику дитячих проносів. Вже з другого року перебування в Саратові, він з метою профілактики організував

Товариство боротьби з дитячою смертністю. Мета цього товариства – консультативна допомога матерям щодо годування і виховання дітей грудного віку. При цьому була організована видача в літній період дітям з бідних сімей якісного стерилізованого молока. Було відкрито п'ять пунктів для видачі молока, центральною молочною кухнею була Саратовська дитяча лікарня, де молоко готувалося під особистим керівництвом Бориса Павловича. Таким чином, на початку ХХ століття в Саратові за ініціативи Б. П. Бруханського, зародилася організація з охорони здоров'я дітей, яка згодом перетворилася у відділ охорони материнства і дитинства.

В галузі лікування шлунково-кишкових захворювань Борис Павлович шукав нові шляхи в боротьбі з цими недугами. Він зробив вагомий внесок у дослідження цього напрямку дитячої медицини. Б. П. Бруханський розробив етіологію слизисто-кровавих проносів у дітей, встановив форми збудників цих захворювань. Монографію, присвячену цій проблемі, він опублікував у 1924 р. [2]. В результаті проведених досліджень він розробив новий метод лікування – бактеріотерапію у вигляді лактобациліна. Борис Павлович перший в Саратові ввів в дитячу практику промивання шлунку і відмовився від застосування всіх в'язучих, антисептичних і наркотичних засобів при шлунково-кишкових захворюваннях [17, с. 21].

Велику увагу Борис Павлович звертав на лікування дифтерії. Він перший ввів систему однакових доз протидифтерійної сироватки для всіх вікових груп, запропонував внутрішньом'язове введення сироватки замість підшкірного. У випадках локалізованої дифтерії і неважкого крупу перевагу надавав комбінованому введенню сироватки на противагу внутрішньовенному та внутрішньом'язовому. При ускладненому перебігу дифтерії і важких випадках крупу рекомендував поєднувати внутрішньовенне введення для досягнення купіруючої дії антитоксину і внутрішньом'язове – для досягнення найбільшої концентрації антитоксину в крові. Згодом Борис Павлович запропонував двох чи трьохкратне введення невеликих доз сироватки особам, що одужують від дифтерії для нейтралізації токсину, який упродовж певного часу продовжує продукуватися з патологічного вогнища. Ці методи лікування дифтерії були описані в російській та зарубіжній медичній літературі початку ХХ століття.

При лікуванні кору Б. П. Бруханський застосовував протеїнотерапію, яка зменшувала важкість перебігу хвороби та запобігала ускладненням. Підставою для застосування протеїнотерапії при кору була зміна картини білої крові, зокрема, лейкопенія. Борис Павлович шляхом парентерального введення білків досягав зростання кількості лейкоцитів у крові (лейкоцитоз). Крім того, він вперше в Росії застосував профілактику кору за Дейквіцем [17, с. 22]. Перспективним методом профілактики цього захворювання Б. П. Бруханський вважав вакцинацію або введення в кров пацієнтів сироватки людей, що вже перехворіли на

кір [6, с. 4].

У 1920-х роках Борис Павлович займався пошуком нових лікувальних засобів при захворюванні на скарлатину. Він розробив і втілював у практику нові методи протейнотерапії, широко використовував також неосальварсанотерапію, аутовакцинотерапію та вакцинотерапію. Крім того, у 1926 р. проводив лікування скарлатини сивороткою реконвалесцентів і розробив новий метод лікування цієї хвороби американським препаратом – меркурхромом.

При лікуванні скарлатинозних нефрозонефритів Б. П. Бруханський перший запропонував виключно вуглеводну дієту (цукор, цукерки, мед) з переходом на вуглеводно-жирову. В результаті вдалося в багато разів зменшити ризик розвитку уремії, яка досить часто зустрічалася при молочній дієті. При скарлатинозних ангінах і лімфаденітах Б. П. Бруханський використовував лікування за методом О. М. Безредки.

Б. П. Бруханський був активним прихильником вакцинації за Габричевським при скарлатині. У 1925 р. за його участю при Саратовському Губздраві була організована наукова вакцинально-сивороткова комісія, завданням якої була боротьба з епідемією скарлатини, що значно активізувалася в 1920-ті роки. За рік комісією була проведена величезна робота з вакцинації проти скарлатини. В цій роботі Борис Павлович приймав активну участь.

При лікуванні так званого хірургічного туберкульозу Борис Павлович одним з перших застосував геліотерапію. Цьому методу терапії він надавав великого значення. Вивчаючи досвід застосування геліотерапевтичних методів лікування в санаторіях Європи (Ніцца, Лейзен), Б. П. Бруханський запропонував використовувати сонячні ванни для терапії туберкульозу у дітей. Цей метод він почав активно застосовувати в клініці ще у 1906 р. За ініціативи Б. П. Бруханського при дитячій лікарні для цього був збудований невеличкий солярій. Борис Павлович надавав перевагу природним методам лікування, медикаментозні засоби він використовував лише в крайніх випадках [17, с. 22].

Велику увагу Борис Павлович приділяв вивченню малярії, при лікуванні якої дотримувався способу дозування не за віком, а за вагою хворого. Він запропонував своєрідну теорію вродженої малярії, яку класифікував на власне вроджену і пологову. Під власне вродженою малярією він розумів хворобу, отриману в утробі матері, під пологовою – отриману під час пологів. Перша форма, на його думку, може спостерігатися лише при захворюванні плаценти, друга – при патологічних чи важких пологах. Перша проявляється вродженим збільшенням селезінки і нападами, що з'являється через кілька днів після народження, друга – характеризується появою нападів через кілька тижнів після народження і відсутністю збільшення селезінки при народженні [17, с. 23].

Наукова постановка медичної допомоги в Саратовській дитячій лікарні та знаходження при ній клініки інфекційних дитячих хвороб Саратовського державного університету на чолі з професором Б. П. Бруханським, сприяли формуванню на її базі науково-освітнього осередку для лікарів-педіатрів. Більшість лікарів закладів відділу охорони материнства і дитинства м. Саратова були учнями Бориса Павловича [17, с. 24].

У 1926 р. у зв'язку з 25-річним ювілеєм наукової, освітньої та лікарської діяльності професора Б. П. Бруханського, постановою Саратовського губвиконкому, дитячій інфекційній лікарні, в якій працював Борис Павлович, було присвоєно його ім'я [12, с. 4].

Наприкінці 1928 р. Б. П. Бруханський був обраний і затверджений професором кафедри дитячих хвороб медичного факультету Північно-Кавказького державного університету в Ростові-на-Дону, але прибув сюди на роботу лише у лютому 1929 р. У Ростові-на-Дону Борис Павлович брав активну участь в організації науково-дослідного Інституту охорони материнства та дитинства [12, с. 4].

У 1930 р. Наркомздрав Азербайджанської РСР запросив його на кафедру дитячих хвороб Азербайджанського медичного інституту в цей час Борис Павлович також був директором Азербайджанського науково-дослідного Інституту охорони материнства та дитинства [15, с. 80-а]. Одночасно з науковою та педагогічною роботою професор проводив активну громадську діяльність – був депутатом Жовтневої районної ради м. Баку [12, с. 4]. Під час роботи у м. Баку побачили світ його праці: “Как уберечь детей от поносов” (1935), “Хлоротерапия и хлоропрофилактика ревматизма” (1936), “Токсический полиневрит в раннем детском возрасте” (1937).

У серпні 1936 р. внаслідок хвороби серця, Борис Павлович був змушений покинути Баку і переїхати до Вінниці, де очолив кафедру дитячих хвороб Вінницького державного медичного інституту [18, с. 4]. У Вінниці він заснував Товариство дитячих лікарів і штаб боротьби з дитячими проносами [12, с. 4]. Він був також головою секції Вченої ради Вінницького відділу охорони здоров'я. Одночасно проводив велику суспільну і санітарно-просвітницьку роботу у всіх районах області [15, с. 80-а]. Б. П. Бруханський був активним учасником наукових конференцій з питань педіатрії. На обласній конференції лікарів-педіатрів у червні 1937 р. він оприлюднив доповідь “Лікування ревматизму у дітей” [13, с. 4], у листопаді 1938 р. на науковій медичній конференції, організованій вінницьким медичним інститутом, виступив з повідомленням “Про долю дітей-ревматиків”. У січні 1940 р. у Вінниці відбулась обласна наукова конференція лікарів-педіатрів, організована Вінницьким обласним відділом охорони здоров'я. Учасники конференції із зацікавленістю прослухали доповіді професора Б. П. Бруханського “Профілактика і терапія дитячих проносів” та “Новини в галузі дитячої медицини”. Борис Павлович під час виступу особливо

наголошував, що дитячі проноси необхідно лікувати не стільки різними лікарськими засобами, скільки шляхом спеціальної дієти, в якій центральне місце посідає кисле переварене молоко з домішкою відповідних кислот (лимонної та молочної) [16, с. 4]. Під час роботи у Вінницькому медичному інституті побачили світ статті Б. П. Бруханського “Грип у дитячому віці” (1938), “Кір і боротьба з ним” (1938), “Як уберегти дітей від поносів” (1938), “О прогнозе ревматизма у детей” (1940), “Сальварсанотерапия септической скарлатины” (1940). Б. П. Бруханський був прихильником широкого застосування саліцилатів при всіх формах ревматизму і ревматичного ураження серця [10, с. 6]. У статті “Поради матерям” Борис Павлович стверджував, що основною причиною шлунково-кишкових розладів у дітей в літній період є висока температура навколишнього середовища. Це, на його думку, викликає відтік крові від органів травлення до шкіри. Нестача крові у органах шлунково-кишкового тракту не дає можливості їм виробляти необхідні речовини для перетравлення їжі та знищення шкідливих мікроорганізмів. Тому він рекомендував обмежити перебування дітей на сонці перед та після вживання їжі [4, с. 4]. У статті “Простокваша, як лікувальний і профілактичний засіб в справі боротьби з літніми дитячими проносами” Б. П. Бруханський стверджував, що бактерії молочнокислого бродіння, що містяться в простокваші (кислому молоці) перешкоджають процесам гниття в травному тракті людини. Автор приходить до висновку, що простокваша є ефективним засобом для лікування шлунково-кишкових розладів у дорослих та дітей [8, с. 4].

На початку 1941 р. разом з іншими викладачами Вінницького державного медичного інституту професор Б. П. Бруханський проводив профорієнтаційну роботу з випускниками і старшокласниками вінницьких середніх шкіл. На зустрічах йшлося про життя та діяльність інституту та особливості навчального процесу в ньому.

29 березня 1941 р. у Вінницькому державному медичному інституті відбулося урочисте засідання, присвячене 40-річчю лікарської, наукової і педагогічної діяльності професора Б. П. Бруханського. На засіданні основні віхи життя та діяльності вченого висвітлив доцент Н. А. Цукерман. Дирекція Вінницького медичного інституту у зв'язку з цим виступила з клопотанням про присвоєння Борису Павловичу звання заслуженого діяча науки [15, с. 80-а].

В липні 1941 р. при евакуації Вінниці Борис Павлович переїхав у Ростов-на-Дону, а в жовтні 1941 р. – в Баку. Тут йому була запропонована робота завідувача дитячого інфекційного сектору лікарні імені Семашка, в якій він був одночасно науковим керівником. Помер Б. П. Бруханський 12 вересня 1943 р. після тривалої важкої хвороби у Баку [15, с. 80-а].

У професора Б. П. Бруханського було багато учнів, які в майбутньому стали відомими науковцями. Борис Павлович залишив після себе близько 40 наукових праць, у яких висвітлено проблеми шлунково-кишкових захворювань, скарлатини, дифтерії, ревматизму та малярії серед дітей. Як педагог, користувався повагою і прихильністю студентської молоді, передавав свій практичний досвід всім молодим лікарям, які його оточували.

Джерела та література:

1. Борис Павлович Бруханский (биография) // Саратовский вестник здравоохранения. – 1926. - № 3 (март). – С. 5-7.
2. Бруханский Б. П. К вопросу об этиологии и терапии слизисто-кровяных поносов у детей / Борис Павлович Бруханский. – Саратов, 1924. – 68 с.
3. Бруханский Б. П. Токсический полиневрит в раннем детском возрасте / Б. П. Бруханский, А. З. Фейзуллаев // Педиатрия. – 1937. - № 3. – С. 90-93.
4. Бруханський Б. П. Поради матерям / Б. П. Бруханський // Більшовицька правда. – 1937. – 27 трав. (№ 119). – С. 4.
5. Бруханський Б. П. Як уберегти дітей від поносів / Б. П. Бруханський // Більшовицька правда. – 1938. – 5 серп. (№ 179). – С. 3-4.
6. Бруханський Б. П. Грип у дитячому віці / Б. П. Бруханський // Більшовицька правда. – 1938. – 8 квіт. (№ 80) – С. 4.
7. Бруханський Б. П. Кір і боротьба з ним / Б. П. Бруханський // Більшовицька правда. – 1938. – 26 лют. (№ 46). – С. 4.
8. Бруханський Б. П. Простокваша, як лікувальний і профілактичний засіб в справі боротьби з дитячими проносами / Б. П. Бруханський // Більшовицька правда. – 1939. – 29 серп. (№ 198). – С. 4.
9. Бруханский Б. П. Сальварсанотерапия септической скарлатины / Б. П. Бруханский, Н. А. Цукерман, Э. И. Каминский // Советская медицина. – 1940. – № 21. – С. 15-16.
10. Бруханский Б. П. О прогнозе ревматизма у детей / Б. П. Бруханский // Педиатрия. – 1940. - № 6. – С. 3-7.
11. Бруханський Борис Павлович // ВНМУ ім. М. І. Пирогова: ювілеї, події, дати – 2021: календар знаменних і пам'ятних дат / уклад. О. А. Юрчишина; відп. за вип. Н. М. Кравчук. – Вінниця, 2020. – С. 89-91.
12. Камінський Є. Бруханський Б. П. (до 40-річчя наукової діяльності) / Є. Камінський // Більшовицька правда – 1941. – 29 берез. (№ 74). – С. 4.
13. Конференція педіатрів // Більшовицька правда. – 1937. – 11 черв. (№ 132). – С. 4.
14. Конференція педіатрів Вінницької області // Більшовицька правда. – 1941. – 19 квіт. (№ 92). – С. 4.
15. Краев А. Ф. Профессор Борис Павлович Бруханский (некролог) / А. Ф. Краев // Педиатрия. – 1944. – № 3. – С. 80-а
16. Обласна наукова конференція лікарів-педіатрів // Більшовицька правда. – 1940. – 29 січ. (№ 23). – С. 4.
17. Рубин И. В. Научная деятельность детской больницы и роль в ней главного врача Бориса Павловича Бруханского / И. В. Рубин // Саратовский вестник здравоохранения. – 1926. - № 3 (март). – С. 20-24.
18. У медінституті // Більшовицька правда. – 1936. – 9 серп. (№ 182). – С. 4.